

Temesváry Mór cipőgyára Budapest, király-utca 1. sz. Orczy-ház.

Hölgyek számára: Nemez ponyola cipőket minden színben, sarokkal és csokorral... Eberlasztig vagy bőr-czugas topánokat magas vágással...

A FRANKLIN-TÁRSULAT magyar irodalmi intézet kiadásában (Budapest, egyetem-utca 4-ik szám) megjelent és minden könyvtárnál kapható:

A ROSSZ SZOMSZÉD. REGÉNY.

Irtta Vadnai Károly. Ára füzve 1 frt. A rossz szomszéd újabb regényirodalmunk kiválóbb termékei közé tartozik. Kedves és érdekes meséje egy kisvárosi társaságra vezet...

PILEPSIE (nehézkedő levél után gyógyították dr. Killiasz különleges orvos által Dredában. Neustadt.)

Első, legjobb hírű cs. kir. udvari vászon-fehérmű-gyár. FOGL E. Bécsben.

Mariahilferstrasse 25. szám, szállít mindenfelé levélbeli megkérésre... A FRANKLIN-TÁRSULAT magy. irod. intézet kiadásában (Budapest, egyetem-utca 4) megjelent és kapható

Kopaszság, a haj őszülése és korpaképződés ellen... Tannin-olaj dr. Moras-tól. Tisztelt gyógyszerész ur! A haj kimenése ellen, a dr. Moras-féle tannin-olaj a legjobb szolgálatokat teszi...

A FRANKLIN-TÁRSULAT magy. irod. intézet kiadásában (Budapest, egyetem-utca 4) megjelent és kapható

Franczia nyelvtan. Szerző Schwiedland Frigyes. Harmadik kiadás. Ára füzve 80 krajczár.

Állat-gyógyszerek

Kwizda Ferencz János, cs. k. udvari szállítótól Kornenburgban, őfelsége az angol királynő, porosz király és német császár, valamint számos magas egyéniség istállóiban rendkívül sikeresen használva...

Cs. kir. szabad. korneburgi marhapor lovak, szarvasmarhák és juhok számára: sok évi tapasztalat szerint hatásos mirigyek, bélgörcs, étvágytalanság, vérteljes ellen, javítja a tejet, és egyáltalán sikeres a legző és emésztő szervek minden bajaiban.

Cs. k. szabad. üditő nedv lovak számára. Külső bajoknál alkalmas a megrendülések, inbajoknál, szűgy, vékony, derék- és váll-gyöngeségnél, az izmok és inak feszességénél, stb. 1 üveggel 1 frt 40 kr.

Blister (erős bedörzsölő) impók, holttetem, körsönt, pókosodás, inrágás, könyök, Blister, tapló, iztapló, könyökgumó, sarkbénulás, s keményedett mirigyek ellen. Egy köcsög ára 3 frt o. é.

Görcs-pilulák lovak és szarvasmarhák számára, bélgörcs, szélhas, dobkór, makacs dugulás és puffadtság ellen. 1 pléh szelencze 1 frt 60 kr.

Gilisztá-pilulák lovaknak orsonya, czövek-gilisztá, bél-gilisztá, s egyáltalán a bögöly-álczák ellen. Egy pléh szelencze 1 frt 60 kr.

Phisic, hashajtó pilulák, lovak számára, dugulás ellen, vértisztító és külön-szer a bélgörcs ellen, 1 pléh szelencze frt 2.

Pók-tinktúra lovak számára, izpókosodás, valamintaz impók és csúzpók ellen. Egy üveggel 1 frt 50 kr.

Seb-balzsam, lovak és szarvasmarhák számára, mindennemű friss, valamint régi sebek gyógyítására. Egy üveggel 1 frt 25 kr.

Pata-kenőcs, érdes, repedezett, törékeny patak, kicsiny és odvas oldalak ellen, valamint utánnövevények elősegítésére. Egy szelencze 1 frt 25 kr.

Pata-por, nyirothadás ellen. Egy üveggel 70 krajczár.

Erő-táplálék lovak és szarvasmarhák számára, lefogyott barmok gyors fölsegítésére, s a hizás elősegítésére. 6 és 3 frtos ládácskákban, és 30 kros csomagokban.

Kutya-pilulák a kutyabetegség ellen. Egy doboz 1 forint.

Sömör-és rüh-olaj, kutyáknak. Egy üveggel 1 frt 50 kr.

Sertés-por, futó lob és elvesztett étvágnál, 1 nagy csomag 1 frt 26 kr. — Kicsiny 63 kr.

Gyógy-por barmok számára, libák, kacskák, tyúkok, gyöngytyúk, stb. járványa és közönséges betegségeinél. Egy csomag 50 kr.

Kwizda gyógykészítményei valódi minőségben kaphatók: PESTEN: Bayer A. gyógyász.; Frommer A. Hermann, Glasz J., szijgyártó; Halbauer testv.; Hoffmann József; Kreische Antal; Kochmeister Frigyes utódai; Kovács J. I.; Kertész és Ezert; Makláry és Kania; Neruda Ferd.; Strobert testv.; Stern és Schmidt; Steden József gyógyász.; Szilber Antal; Topits K. özv.; Thallmayer és Seitz; Török József gyógyász.

Ezekon kívül a koronaországok majd minden városa és mezővárosában léteznek raktárak, melyek időnkint a vidéki lapok utján köz tudomásra hozatnak. Ki védjegyet meghamisítóját olyképp juttatja tudomásomra, hogy azt törvényes büntetés alá vonhatom, 500 frtig terjedő jutalmat nyer tőlem.

A szibériai száműzöttek. Irtta M. COTTIN. Franciaából fordította György Aladárné. Ára füzve 80 kr.

Dr. KAUTZ GYULA. A nemzetgazdaság- és pénzügytan rendszere. Harmadik újolag átdolgozott és javított kiadás. Külön kiadás: I. kötet. A nemzetgazdaság általános tanai. Füzve 2 frt. II. kötet. A nemzetgazdaság különös tanai. Füzve 2 frt. III. kötet. A pénzügytan rendszere. Füzve 2 frt.

BUDA PESTI SZEMLE

a M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti GYULAI PÁL. Tartalma: I. OVIDIUS SZÁMÜZETÉSE. — Boissier Gaston után, francziából. — Huszár Imrétől. II. CAMERON ÁFRIKAI UTAZÁSA. (II.) — Varga Ottótól. III. DANTE DIVINA COMMEDIAJÁBÓL. (IV.) — Szász Károlytól. IV. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN NAPLÓIRÓL. — Zichy Antaltól. V. A VÉN JAQUELIN HAGYATÉKA. — Beszély. — Angolból B. G.-tól. VI. PARLAMENTI FEJVELEM ÉS TEKINTÉLY. — Neményi Ambrustól. VII. KÖLTEMÉNYEK: Régi dalok. (I—VII.) — Lévy Józseftől. VIII. AZ ÚJ ARANYKOR. — Dapsy Lászlótól. IX. MAGYAR NYELVEMLÉKEK. — V. X. GRÓF SZÉCHENYI BÉLA LEVELE KHINÁBÓL. XI. ÉRTESÍTŐ: Simonyi Zsigmond: Antibarbarus. — k. — Arany János: Próziai dolgozatok. Riedl Frigyesztől. — Don Pedro: Rugott csillagok. A. D.

A Budapesti Szemle tájékoztatni igyekszik a magyar közönséget azon eszmékről, a melyek világszerte foglalkoztatják a szellemeket s mintegy közvetítő kíván lenni egyfelől a szaktudomány és művelt közönség, másfelől a hazai és külföldi irodalom között. E folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából és támogatásával jelen ugyan meg, de a cikkeik irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztőség felelős. Megjelen évenként hatszor, kéthavi kötetekben, 13—14 ivnyi tartalommal. Előfizetési ára, bérmentes küldéssel, egész évre 12 frt, félévre 6 frt. Minden egyes szám 2 frton megszerezhető. Előfizetéseket minden könyvtáros elfogad.

Franklin-Társulat, magy. irodalmi intézet és könyvnyomda Budapestben.

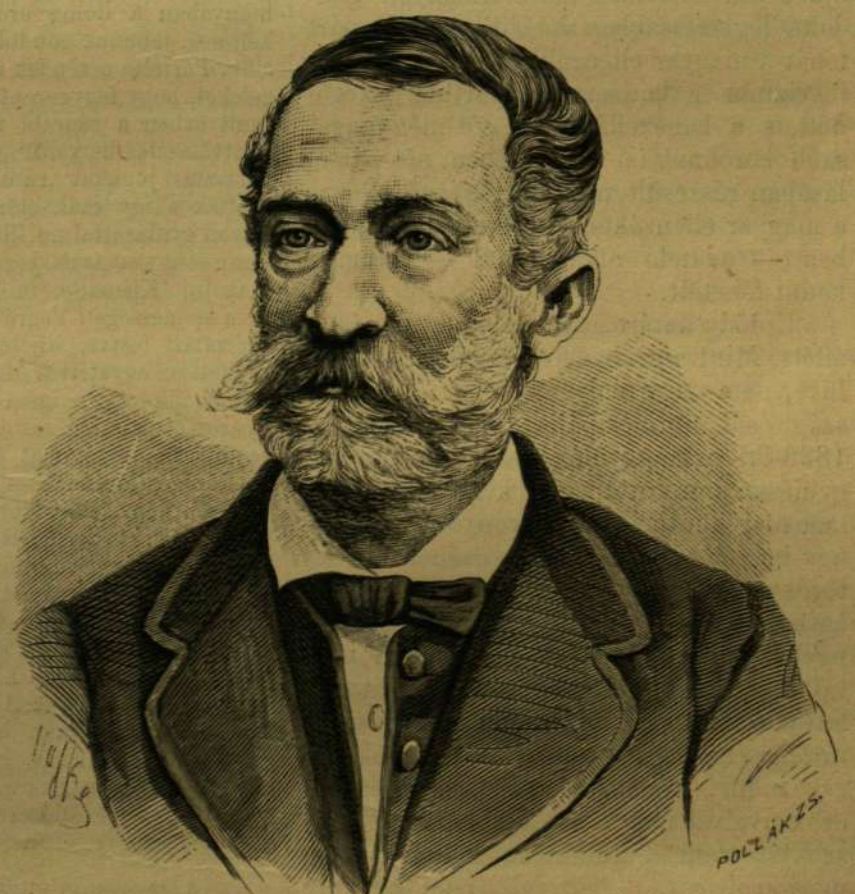
VASÁRNAPI UJSÁG. Előfizetési feltételek: VASÁRNAPI UJSÁG és POLITIKAI UJONSÁGOK együttl: egész évre — 12 frt, fél évre — 6 * Csupán a VASÁRNAPI UJSÁG: egész évre — 8 frt, fél évre — 4 * Csupán a POLITIKAI UJONSÁGOK: egész évre — 6 frt, fél évre — 3 *

38-dik szám. 1879. BUDAPEST, SEPTEMBER 21. XXVI. évfolyam.

GRÓF ERDŐDY JÁNOS. (1794—1879). ALIG mult még harmincz éve, hogy Horvátország velünk testvérharcba keveredett, s szétszakította a kapesot, mely századokon át Magyarországhoz fűzte: és a drávántuli föld már majdnem idegenné vált előttünk. A laza közjogi kapcsolaton kívül nincs többé közös kötelékünk; nincs többé számunkra rokonszenv, nincs többé baráti indulat, ha csak nem azokban, kik még a multban élnek, kik Magyarországtól küzdöttek és legyőzettek, de szeretetüket a régi zászló iránt megtartották. De ezeknek sorai mindinkább ritkulnak. Minden év kiveszi áldozatait; az idén gróf Erdődy János halt meg, ki egy negyedszázadnál tovább volt a magyar ügynek, a magyar állameszmének egyik legnevesebb, legrendületlenebb híve a Dráván túl, és megérdemli, hogy néhány sort szenteljünk emlékének. Monyorókeréki gróf Erdődy János, gr. Erdődy Sándor tábornok és varasmedgyei főispánnak és gr. Pálffy Amáliának másodszülött fia, gr. Erdődy János horvát bának unokája, 1794. január 10-ikén, Keszthelyen, Zágrábmegyében született. Bevégeztvén tanulmányait, mint 18 éves ifju a magyar udvari kancelláriához gyakornoknak esküdött fel (1812. decz. 15.), a honnan már négy év mulva (1816. május 6.) atyja kérelmére és a kancellár ajánlatára, ki őt kitünő tehetségű fiatal embernek tanulta ismerni, a horvát kerületi táblához jött tiszteletbeli bírónak. 1827-ben a magyar kir. helytartótanács titkárává, 1834-ben pedig tanácsosává lett, és egyidejűleg Varasmedgyének főispáni helytartójává is kinevezetett, Erdődy György gróf ajánlatára, kit, mint a család legidősebb tagját, Rudolf királynak 1607-ben kelt adománylevele szerint, a főispáni méltóság megilletett. Az 1848 előtti alkotmány szerint a főispánnak csak ritkán kellvén megyéjében megjelenni, Erdődy mint a helytartótanácsnak tagja rendszeren Budán lakott, hol a főrangú társaságnak élcei és szelleme által igen kedvelt tagja volt, s 1838-ban a pesti árviz alkalmával a mentők közt első sorban tündökölt: de soha sem késett lemenni Horvátországba, ha a közügy, ha Magyarország érdeke kívánta, melyet a Dráván túl készülő események már ezidett lassanként fenyegetni kezdettek.

GRÓF ERDŐDY JÁNOS. + 1879. május 2-án.

ID. GRÓF BETHLEN JÁNOS. + 1879. szeptember 2-án.

A mai Horvátországnak legnagyobb része, tudvaleg, a XVII. századig Szlavónia vagy Tótország nevet viselte, és némi csekély jelentőségű provinciális sajátosságok mellett Magyarországnak oly kiegészítő része volt, mint Erdély Zápolya János haláláig. Ily sajátosságok vagy municipális jog volt, — némely kedvezményeken kívül az adózás és katonatartásban, — hogy protestáns állandóan le nem teledhet és a közügyek egy 1805-ben hozott statutum szerint, mind latin nyelven tárgyaltattak. Ezeket a horvátok a magyar nyelv ellen akarták magukat biztosítani, melynek érdekében a magyar törvényhozás ez időben már kezdett lépéseket tenni. A horvátok egyébiránt akkor még nem mutattak ellenszenvet a magyar nyelv iránt, sőt 1827-ben a tartománygyűlés maga kívánta, hogy a magyar nyelv, jobb elterjesztés és művelhetőség végett, a rendes tanulmányok sorába fölvessék. A harminczas években azonban e hangulat megváltozott. Fölebredt a horvát nyelv iránti szeretet és vele a gyűlölet a magyar ellen. Mert a horvátág magában csekély volt, kezdtek vitatni a délszláv fajok egységét, és azoknak a latin írókból találtak is közös nevet: az *illyrt*. Ez illyrizmus mind azzal szakítani törekedett, mi Horvátországban magyar volt, vagy Magyarországra emlékeztetett, és mert a politikai kapcsolatot még nyíltan nem merete megtámadni, bár néha erre is felcsillámlott a vágy, nyelvben, ruhában, érzelmenben igyekezett minél élesebben külön válni. Sokan, kik az illyrizmushoz hajlottak, bár nem törődtek a délszláv ábrándokkal — a municipális jogokat feltették a magyarok niveláló és modern irányu törekvéseitől; míg a magyar párthoz, mely a két országot egymáshoz még szorosabba fűzni, a magyar nyelvet terjeszteni akarta, szintén kétféle elem tartozott: az egyik, mely az anyaországgal biztosabban vélte megvédeni a kormányt szemben a régi szabadságot, és a másik, a kisebb rész, mely ez uton az újabb szabadelvűség követelményeit gondolta legbiztosabban létesíthető. E párt tehát a magyar ellenzékhez szított, míg az illyrizmus a konzervatív párthoz szegődött, s a kancelláriának, sőt még magasabb köröknek is, elnézésében, sőt pártolásában részesült, mint oly tényező, melyre a magyar ellenzéknek követelésével szemben — adandó alkalommal — támaszkodni lehetett.

Erdődy határozottan a magyar pártra állott. Mint a szabadelvű, modern eszmék híve, nem nagy súlyt fektetett Horvátország ósdi municipális jogaira, sőt az 1836-iki országgyűlés után a tartománygyűlésen a protestánsokat kizáró statutumnak megszűntetését indítványozta, mire — úgy beszélék Zágábban, — ősenek, a híres törökverő Erdődy Tamásnak, a kemény katolikusnak, sirjárol a zágrábi székesegyházban, a sisák — bizonyos méltatlankodásból — a földre zuhant. Bár születése oly korra esett, midőn a magyar főurak gyermekei nem szoktak még magyarul tudni, kivált oly vidékeken, hol az ősök nyelvét még a kocsisoktól vagy lovászoktól sem tanulhatták meg, és így magyarul csak értett, de nem beszélt: magyar ember volt, ki, mint „az Ázsiából kiszakadt szittya ősoke” emlegető költő Zrínyi, a szlávot idegen fajnak tekinté, annak nyelveért, aspirációiért föl nem

buzdult, sőt veszélyt látott benne Magyarországra, a magyar birodalomra nézve. Varasdmegye ellenben szaturálva lett az illyrizmus eszméivel. Közgyűlésén annak előcsahosai vitték a szót, kik — ha a megyében nem is birtak semmit — mint megyebeli nemesek megbizottjai jelentek meg s ily módon buktatták meg 1841-ben gr. Erdődy Sándornak, János unokatestvéreinek indítványát, hogy a horvátországi megyék — minek a XVII. század végeig számos példája volt — mint a magyarországiak, külön követek által, közvetlenül képviseltesse a magyar országgyűlésen.

1842-ben már végzésre került a dolog a két párt közt a zágrábmegyei tisztújítás alkalmával, és a magyar párt főerejét, a turmezi köznemességet erőszakkal elverték a választás színhelyéről. Midőn tehát 1843. ápril 22-én a zágrábi tartománygyűlés összeült a pozsonyi országgyűlésre követeket választani: a turmeziek, mintegy ezeren, fegyveresen jelentek meg. Szavazatuk a magyar párt javára döntött volna; azért az illyrek, körülhálózván az új bánt, gr. Haller Ferenczet, kétségbe vonták a nemesség jogát fejenként szavazhatni a tartománygyűlésen. Törvény és gyakorlat e tekintetben ingadozó lévén, a bán megígérte a turmezieket, hogy a kérdést ő felsége elé fogja terjeszteni még a gyűlés előtt; midőn azonban a turmeziek hazamentek, egy gyorsan összehívott báni konferencián a gyűlés megtartását elhatározták, meg is tarták (ápril 24.), és az eredmény illypárti követeknek megválasztása lón. Ez eljárás ellen gróf Erdődy János hevesen kikelt, a bánt szemtől szembe megtámadta, s ő volt a főszónok a főrendeknél, midőn a turmezei sérelmet a magyar országgyűlésen az alsótábla fölkarolta és föliratot indítványozott orvoslás végett ő felségéhez.

Beszédét azzal kezdé, „hogy boldognak érzem magat, ha azt, mit mondani akar, a hon nyelvén mondhatná el, de midán abban csekély gyakorlata van, s méltán attól tart, hogy szavak hiányában a dolog érdemét nem fejthetné ki kellőleg, jobbnak gondolta, ha latinul nyilatkozik”. Pártolta a rendek üzenetét. Véde a turmezieket, hogy fegyveresen jelentek meg, mert a múlt évben a zágrábi tisztújítás alkalmával a tisztválasztás helyéről „gyalázatosan” elűztek, választási jogukat „rútl”, „ármányosan” kijátszották s így csak előrelátással voltak, „hogy hason gyalázattal ne illetessenek”. Igyekezett a nemesség szavazati jogát a tartománygyűlésen igazolni. Kiemelte, mily ármányosan távolították el a nemességet. Végre az illyrizmus veszélyes célzatait festve, kijelenté, hogy annak mellett az egyetértés Magyarországon fenn nem állhat, „holott az igazi horvátok csupán a Magyarországgal legszorosabb kapcsolatban vélik legfőbb boldogságukat elérhetni”. „Ha tehát a méltóságos főrendek — végzé — az illyr frakciónak képviselőit Horvátország képviselőinek elfogadják: vegyék észökbe, hogy az által az illyr nemzetiséget honosították meg. Ha pedig ezt teszik, vegyék ismét észökbe, hogy az adriai-tengertől a Vaskapuig 60,000-nél több fegyveres szláv létezik, hogy egész felső Magyarországot szlávokkal van tele, s hogy két nemzetiség a magyar szent korona alatt virágozni és gyarapodni nem képes a nélkül, hogy egyik a másiknak sérelmére ne működjék; ha pedig mindezekre figyelmeztetni nem akarnának, úgy valóban nem lesz nehéz kevés idő múltán a magyar nemzetiségnek enyészését megővendőlni.”

Az összes ellenzék pártolta Erdődyt. Mellette szóltak gr. Teleki László, gr. Batthyány Lajos, gr. Batthyány Kázmér; a horvát-tótországiak közül Rauch Levin, gr. Draskovich Sándor, gr. Pejacevich

Péter: de a nádor, bár az illyrizmust kárhoztatta, ellene nyilatkozott, és a főrendek konzervatív többsége visszautasítá a rendek indítványát, 1843. jun. 28-án.

A pozsonyi vitának zajos utóhangja lett Varasdmegyében. Október 6-án a megye Erdődy elnöke alatt közgyűlést tartott, melyen a horvátországi követek jelentését az országgyűlés lefolyt szakáról fölolvasták. A követek Erdődy beszédét „kommentár nélkül” csatolák; gr. Draskovich Sándorról, mintegy vádkép, kiemelék, hogy Magyarországot a kapcsolt részekhez viszonyítva „anyaország”-nak nevezé, és ismertették az illyrérzelmű b. Kulmer Ferencz beszédét, ki a turmezieket fegyveres csöcséleknek nevezé. A magyar párt részéről indítvány történt, hogy e kifejezés miatt a megye rosszaságát fejezze ki, és tegyen panaszt Kulmer ellen a tartománygyűlésen. Az ellenfélről ellene szólt Jellassich Kázmér, és elkezdett a horvátországi statutum ellenére horvátul beszélni. Erdődy ebben az illyrizmusnak egy újabb tulkapását látta, melyet annál kevésbé engedhetett meg, mert így a gyűlésnek latinul nem tudó köznemesség tagjai hallották részletezni az illyrek álláspontját, de nem hallák a magyar pártiaknak latin czafolatait. Kijelenté tehát, hogy míg a törvény törvény, ő azt fentartja és tárgyalást más nyelven, mint latinul, meg nem engedhet, mi nem zárja ki azt, hogy a mennyiben szavazás volna szükséges, a szavazás előtt a kérdés, a latinul nem tudók kedvéért, röviden horvátul meg ne magyaráztassék. De Jellassich nem engedelmkedett. Bár Erdődy háromszor félbenschakítá, folytatá beszédjét a nyelven, melyet — mint Erdődy magát kifejezte — „nemzetinek nevezett”, úgy hogy Erdődy fölslázta a gyűlést, és a magyar párt tagjaival a termet elhagyá. Az illyrek az alispán elnöke alatt még folytatták a gyűlést, és föliratot küldtek ő felségéhez. Erdődy is jelentést tett Bécsbe, és a magyar kancellária neki adott igazat. Rosszasalta, hogy a gyűlést folytatták, miután azt a főispáni helytartó fölslázta; fen-tartotta a latin nyelv törvényes használatát és utasítá Erdődyt hogy felelősség terhe alatt szerezen érvényt a királyi parancsnak. (Okt. 19.) A királyi rendelet nov. 6-án olvasták föl a megye gyűlésén. Az illyrek mindenfelől összeszedvén erejüket, nagy lármára fakadtak; mondák, hogy a kir. rendelet Erdődynek egyszóval jelen-tésein alapszik, s a heves vita második napján Koscecz Mihály varasdi ügyvéd által indítványoztatták, írjon fel a megye a felséghez, hogy foszssa meg főispáni helytartói tisztétől Erdődyt, ki Horvátországot Magyarországra akarja olvasztani. Az illyrek többségben voltak. A magyar párt szónokait lehurrogatták. A királyi rendelet dacára ismét horvátul beszéltek, sőt némelyek már erőszakoskodni kezdtek, úgy hogy Erdődy ismét fölslázta a gyűlést. Az illyrek egyenesen ő felségéhez írtak a Koscecz-féle indítvány értelmében, de a király a panaszt a kancelláriához tette át. A kancellária megerősíté korábbi rendeletét, de titokban utasítá Erdődyt, nézze el, ha egyik-másik a megyei gyűlésen horvátul talál beszélni. Erdődy azonban a törvényhez tartá magát, és a titkos utasítás miatt panaszt emelt az ország nádoránál. *

* De Gerando: „Politikai korszakom Magyarországon”, 201. l.

Erdődynek független magaviselete nem volt előmenetelére, 1843. ápril 26-án a felség, miután a senior György gróf már ismételve kérte volt fölmentését a főispánság alól, mint a család proseniorátja, Varasdmegye valóságos főispánjává kinevezte volt, de midőn zágrábi, majd pozsonyi föllépésének híre jött, kinevezését, nehogy demonstrációnak tartssák az illyrizmus ellen, közzé nem tették, függőben hagyták. Midőn pedig gr. Apponyi György kancellárságával életbe lépett az adminisztrátori rendszer, kineveztekguyan, de — „mert helytartótanácsos” — mel léje adminisztrátort adtak, még pedig, nem családbelit, Lentulay Pétert, a károlyvárosi váltótörvényszék elnökét (1845. ápril 5.). Erdődy leköszönt a helytartótanácsnál viselt állásáról, de az a kormány elhatározását ép oly kevésé változtatta meg, mint az Erdődy-család összes férfitagjainak tiltakozása, melyet (1845. jun. 5.) a családnak egy idegennek kinevezése által megsértett jogai megóvására emeltek s az ország minden törvényhatóságának megküldöttek. Az Erdődy-család ügye mint országos sérelem fölment 1847-ben az országgyűlésre, de tárgyalása a bekövetkezett országrendítő események miatt elmaradván, az események nyújtották Erdődynek elégtételt.

A magyar miniszterium 1848-ban tenger-melléki főkörmányzóvá, buccarii és fiumei főkapitányává nevezte ki gr. Erdődyt; de Horvátországban Jellassich alatt teljes diadalra vergődött az illyrizmus. Horvát csapatok megszállták Fiumét (1848. augusztus 31.). Erdődy, ki a védelemre katonaságot kért, de nem kapott, az erőszak ellen csak tiltakozhatott, és visszavonult a magánéletbe, ott töltvén az abszolút-korszakot, mely Magyar- és Horvátországra nézve egyaránt gyászos volt.

Az októberi diploma után, midőn a horvátországi vármegegy is — bár sokkal szerényebb hatáskörrel, mint a magyarok — újra föltámadtak: a felség (1861. jun. 5.) Erdődyt ismét Varasdmegye főispánjává nevezte ki, s ő a méltóságot elfogadta, de a Muraköz, melyet az abszolút korszakban törvényellenesen Magyarországtól, Zala-megyétől Horvátországhoz, Varasdmegyéhez csatolták, át nem vette, annak átvételére külön báni biztot kellett kiküldeni. Az ő szelleme, az ő befolyása látszott meg, midőn a megye alakuló közgyűléséből (1861. jun. 28.) — „fájdalommal tekintve vissza a szerencsétlen félreértésre, mely által a gonosz irigységnek tér nyitottat” a magyaroktól való elválasztásra, — körlevélben „egy szívet és lélekkel” kijelenté, hogy „a régi és testvéries kapcsot Magyarországgal megújítani, helyesebben mondva folytatni akarja.” E kijelentést köllőleg csak akkor méltányolhatjuk, ha a zágrábi körlevéllel hasonlítjuk össze, melyben a régi illyrizmusnak minden történeti és politikai praetensiói a legimpertinensebb módon nyilatkoztak. De a horvát tartománygyűlésen a zágrábi körlevél szelleme volt az uralkodó. A többség semmiféle kapcsot sem akart Magyarországgal a tiszta személyi unión kívül. Erdődy gróf Jankovich Gyulával figyelmeztette a felséget a többség veszélyes irányára: de levelét a kormány leküldte az országgyűlésnek és létre jött az 1861-iki 42-ik horvát törvényzikk, mely a Magyarhonnal való kapcsolatnak jogi és tényleges fölbom-

lását ünnepelesen kimondotta. Erdődy a magyar párttal tiltakozott, és a gyűlést elhagyá.

Nemsokára (októberben) a horvát országgyűlési többség sürgetésére a főispánságtól is meg kellett válnia, melyet azonban még egyszer (1867-ben ápril 22-én) — midőn Magyarországon a kibékülés a nemzet és fejedelem közt már-már létre jött s ez nem maradt hatás nélkül Horvátországra — visszanyert. Maga a megye sürgette visszahelyezését, „mert mindent úgy szólván az Erdődyeknek köszön, kiknek méltó ivadéka, szeplőtelen, szilárd jellem, ernyedetlen munkásság, bölcsesség és hosszú tapasztalás által gróf Erdődy János”. De elaggett kora nem engedte, hogy a megye kormányzatát soká vigye.

Már néhány hónap múlva fölmentését kérte és meg is nyerte (juliában) és a felség hatalmait — mint 1861-ben, a főispánság elvállalásánál a valóságos titkos tanácsosi méltósággal — most a Szent István rend kis keresztjével jutalmazta. Azóta végké visszavonult a közügyektől, és jobbára Grácban tartózkodott nejevel, gr. Raczynska Theréziával, kivel 1840 óta boldog, de gyermektelen házasságban élt. Halála hosszas betegség után következett be Bécsben, 1879. május 2-án. Ünnepeles temetése pedig csak most szeptember 13-án ment véghez Bánszki-Dvorban, Varasdmegyében. Benne oly férfin szállott a sírba, kihez hasonló — igen, de jobb és hívebb fia nem volt a magyar hazának a horvát földön.

Pauler Gyula.

Id. gróf Bethlen János.

(1811—1879.)

A külön Erdély jelesei egymásután szállnak sírjokba. Az a föld, melyet hajdan Erdélynek neveztek, mely a Boeskaikat, Bethleneket és Rákócziakat látta fejedelmi széket, terem még s fog teremni ezután is őseikhez méltó unokákat és ad jeles fiaikat az immár ismét egy és közös hazának. De azok, a kik a különváltság küzdalmes idejében mint erdélyi honfiak irták be neveiket a történet könyvébe, kik az újra egyesülés művét előkészítették s végre kivívták, kik még az egyesülés után is megtartották jellemük és egyéniségük sajátosság erdélyi izét és zamatát, egyenként elmúlnak már s emlékeket csak a maradék kegyelete és a történetírás őrzi még.

E derek egyik volt az, kit az unió előtti időben, mikor még „az öreg” — a „nagy” névvel jegyzett Bethlen János élt, ifjabb Bethlen Jánosnak neveztek, de a ki 1850 óta már az *idősb* jelzőt viselte neve előtt s az alkotmány helyreállításának munkájában a hatvanas években, előkelő szerepet játszott mind a külön Erdély-, mind az ismét egyesített Magyarország közéletében. Sorscsapások által lesújtva, néhány év óta teljesen magányba vonult; pár év óta majdnem élő halott volt; s most, midőn szeptember 2-kán, 68 éves korában bekövetkezett halála hírét vesszük, mint a régi jobb idők romja hatránk ledőltevel.

Gróf Bethlen János 1811-ben október 18-án született Kolozsvárott. Erdélyben a mágások akkor is többnyire nyilvános iskolában tanították fiaikat s ő is a nagyenyedi főiskolában, mely akkor az ország

legvirágzóbb intézetei közé tartozott, folytatta s végezte tanulmányait, jelesen a jogiakat a derék Szász Károly vezetés alatt. 1837-ben a marosvásárhelyi királyi táblán tette le, rövid joggyakorlat után, a jogi szigorlatot s kir. táblai jegyzőnek esküdt fel.

Ez év nevezetes volt Erdély történetében. A „vándor patrióták” megyéről megyére járva izgattak a tényleg függesztett alkotmány helyreállítás mellett követelve az országgyűlés egybehívását. A fiatal Bethlen a vándor patrióták oldala mellett, velök együtt utazta be az országot, mint a lelkes ifjuság tagja. Az országgyűlés 1834-ben csakugyan össze is hívott; az alkotmányos ellenzék, Wesselényi Miklós, az idősb Bethlen János, Szász Károly és Kemény Dénes vezérlete alatt nevezetes többségben volt, de a kormány hajthatatlan maradt s az országgyűlés eredmény nélkül, majdnem erőszakkal oszlattatott el 1835. febr. 2-án. Még az országgyűlés eloszlása előtt megye-ügyek tartatván, több helyt tétel indítvány, hogy az országgyűlésnek az adó megajánlása nélkül leendő eloszlása esetére (a mi előrelátható volt) a törvényhatóságok tagadják meg a törvénytelen adó behajtását. Udvarhelyszéken az ifju Bethlen János tette ez indítványt, a miért az országgyűlés eloszlása után, többekkel együtt, fiskális akcióba (felségzési pörbe) fogatott. A közzé azonnali elfogatásukat sürgette és „példás testi büntetést” kért a perbefogottak ellen; a királyi tábla azonban ítéletileg kimondotta, hogy szabad lábón védelmezhetik magokat.

A pör még nem folyt le, midőn az országgyűlés (1837) ezuttal Szebenbe összehívott. Némi remény levén a békés kiegyenlítésre, az ezt törvényes uton óhajtó mérsékelt ellenzék azt határozta, hogy a perben állók ne lépjenek fel követjelöltekül, nehogy a kormány kifogást teheszen ellenök s e miatt a kibontakozás neheztessék s az annyira óhajtott szervezkedés hátráltassék. Bethlen János is, kinek megválasztása Udvarhelyszéken különben biztosítva volt, e miatt visszalépett.

Mint Udvarhelyszék követe először az 1841-iki kolozsvári országgyűlésen jelent meg; azon, mely gr. Teleki Józsefet gubernátorrá választotta s melyen a kormánypárt és az ellenzék közt némi közleledés jött létre. Az 1846-iki országgyűlésen ismét résztvett s az ekkor már kisebbségbe jutott ellenzékhez tartozott és erősen küzdött a kormánypárt által keresztülröszakolt szerencsétlen urbéri törvény ellen. 1848-ban előbb az erdélyi külön országgyűlésen vett részt az unió-törvény meghozatalában, majd a pesti képviselőházban, melynek tárgyalásaiban mindvégig, Debreczenben is, hol a békepárthoz tartozott, sőt Szegeden is résztvett. A hazafiakkal együtt ő is pörbe fogatott, de kegyelmet nyert. Azonban 1853-ig Pesten maradt; mikor derék s szép neje, gr. Teleki Zsófia halála által leveve, hat szépművelő fiával Erdélybe viszköltözött.

Az alkotmány fölfüggesztése alatt a társadalmi téren igyekezett a nemzetiség fentartására hatni. Tevékeny része volt az erdélyi gazdasági egyesület megalakításában s a kolozsvári nemzeti színház új életre ébresztésében. Különös lelkesedéssel viseltetve a nemzeti színügy iránt,

1855-ben a hármas igazgatóságba lépett s annak ő volt vezetője, a tulajdonképeni intendant s alatta és buzgókodása folytán a szinügy nagy lendületet is vett. Az anyagi áldozat s a fáradalmas igazgatás azonban kimerítette erejét s egy év múlva vissza kellett lépnie.

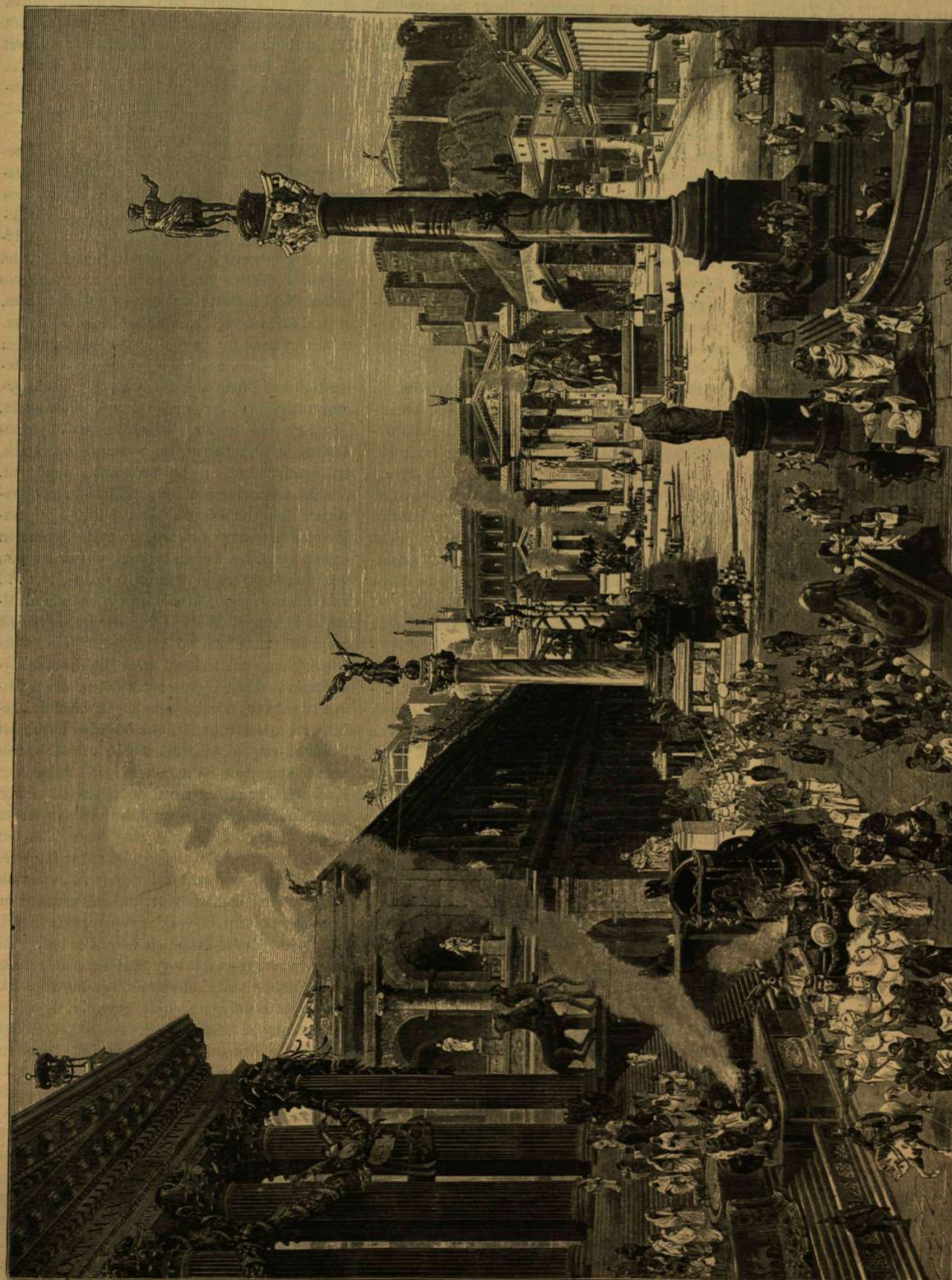
Az 1860. októberi diploma kiadása után ismét megindult politikai mozgalmakban a vezetők közt találjuk ismét. Az 1848 előtti vezérek nagy része már sirban volt. Wesselényi, az idősb Bethlen János, Szász, Kemény Dénes, Zeyk József — nem voltak többé. Az erdélyi hazafias párt élén gróf Teleki Domokos mellett ő vitte a legtevékenyebb szerepet. Nehány elvbáratjukkal együtt ők alapították a „Korunk” című kolozsvári lapot, melynek Bethlen János vezetését is elvállalta s nagy buzgósággal vitte.

1863-ban Schmerling megkísérelte a külön Erdély országgyűlését újra megtartani s

CAVAGNARI LAJOS ÖRNAGY, KABULI BRITT KÖVET.

ismét Szebenben. A szászok és oláhok készek is voltak a törvénytelen lépésre; de a magyarok és székelyek elhatározták nem menni be ez országgyűlésbe, mely a jogérvényben álló uniótörvény nyílt negációja lett volna. A választások azonban elrendeltettek; s ha a hazafias párt azoktól visszavonul: tartani lehetett, hogy akadni fog mindenütt rossz hazafi, a ki egy megvett kisebbség kezéből elfogadja a törvénytelen mandátumot. A választások tehát mindenütt megtörténtek. Bethlen János ismét Udvarhelyt választotta meg. A követek, köztük ő is, megjelentek Szebenben, de csakhogy aláírják a tiltakozást az országgyűlés megtartása ellen s letegyék mandátumukat. A kormány új választásokat rendelt el; ugyanaz ismétlődött. S midőn harmadszor is: végre az országgyűlés meg nem tarthatása bebizonyult. A hazafias ellenzék, tisztán

Juno Moneta temploma.

Caesar Mamertinus.

Caesar templomának rostrumai.

A Concordia-templom.

Stószák, Domitian szobra.

FORUM ROMANUM. (Specimen V. „Hellas und Rom” című disztnívéből.)

Jupiter Capitolinus temploma.

Saturnus temploma.

Militarium aureum.

Basilica Julia.

A Dioskurok temploma.

JAKUB khán, afghán emír.
DAUD sah.

MUSZTAFI HALIBULLA khán.
CAVAGNARI Örnagy.

MUNSY BAKHTYAR khán.
JENKENS titkár.

AZ AFGHÁN EMIR ALÁÍRJA A GENDEMEKI BÉKEOKMÁNYT.

törvényes eszközökkel fényes diadalt vitt ki.

Az 1865-ki országgyűlés megnyilván, — mivel már ekkor Bécsben is határozott szándék volt a kibékülésre, — a pesti képviselőház mindenképp Erdély meghívását követelte. Erdély meghívott. S az erdélyi képviselők, köztük Bethlen is, elfoglalták helyeiket a pesti képviselőházban. Bethlen János, mint az erdélyiek általában s kevés kivétellel, a Deák-párthoz tartozott s annak egyik legbuzgóbb és legtevékenyebb tagja volt.

Az országgyűlés végrehajtotta az alkotmány helyreállítását után a koronázást.

Bethlen János még az 1869—72-ki országgyűlésen is előbbi választóit képviselte; azután több országgyűlésen nem jelent meg. Több év előtt eltört lábának baja egyre súlyosbodott. Anyagi csapások is sújtották. Vissza akart vonulni. De a társadalmi tevékenység teréről ezután sem lépett le. Résztvett egy új deákparti lap, a ma is élő „Kelet” alapításában s annak egyideiglenes lapvezére s mindvégig szorgalmas munkatársa volt, valamint az utóbbi évekig a „Pesti Napló”-nak is.

Két év óta baja egyre súlyosbodván s ereje gyorsan hanyatlóba indulván, alig hagyhatta el szobáját. Karszékéhez, végre ágyához szegyezve — csak érdeklődését tartotta meg a közügyek iránt. Az csak utolsó dobbanásával aludt ki szívéből.

—á—

A dévai várom.

Meredek hegyen mész Dáva vára,
Bús egykedvűséggel tekint le a tájra;
Fekete falával gyászolja a setét
Multak történetét.

Tetőlten falain tátong egy-egy ablak,
Melyekre vad füvek indiá szaladnak
S utjába az arra huzó fuvalomnak,
Sűrű hálót fonnak.

Hanem azért bejár a szél ám szabadon,
Bár nem mulat soká a pusztá udvaron,
Mert látva szebb idők egyre tűnő nyomát:
Zokogva megy tovább.

Énekes madár sem rak falára fészket:
Azt is elriasztja onnan az enyészet.
De miért is rakna? . . . ilyen pusztá helyen
Kinek énekeljen?

A visszhang is némán elaludt a várban,
Jobbat úgy sem tehet hosszú unalmában,
Mikor már szegénynek olyan nagyon régen
Nincs kívül beszéljen.

Még a vén idő is unja magát benne:
Lomhán nyújtózik a szétmálló kővekre,
S durva esetével a falakat sorra
Barnára mázolja.

Aztán ha megunta zordon művészetét:
Kedvetlenül veti a falakra kezét,
S iminnen, anonnan egy-egy kódarabot
Haragosan ledob . . .

Jakab Ödön.

Hitelné asszony és kedves férje.

Korrajz.

A nyomorult természet fölött töprengve ültem íróasztalom mellett, mikor kopogtatás hallzott s a nélkül, hogy szólalt volna, egy piros-pozsgás inas lépett be. Szó nélkül közeledett felém, szó nélkül átadott egy névjegyet s viszont szó nélkül távozott. Kíváncsian néztem a névjegyre

s még inkább fokozódott kíváncsiságom, mikor olvastam: „Hitelné asszony. Lakik zsidóház-utcában. Fogad szombaton este.”

Nagy megtiszteltetés ért. Tehát én is a kegyelték közé soroztatam. Ritka szerencse, melyet halálos véték lenne elszalasztani. E bájos nő kegyeit oly sokan keresik; boldogok, a kikre nyájasan mosolyg. Dehogyan el nem megyek. Elbiz' én, még ha csakányosó hullana is. Még pedig kicsipem magamat, hogy megakadjon rajtam a szeme. Engedjék meg, hogy nem a magam csekélységét, de először is e kitünő urhölgyet mutassam be önk előtt.

Hitelné asszony örök-ifju özeveg. Külföldi származású ugyan, de csakhamar meghonosult városunkban is. Népszerűsége nőttön-nőtt, sőt kevés idő múlva a társasörökben hangadóra lett. De nem is lehet ezen csodálkozni, mert, ha a szóbeszédre lehet valamit építeni, ugyanez jómódu, azt mondják, maga sem tudja, meddig áll. A gyászév alatt elvonult, de ekkor is fényűzően élt, vállalkozásokkal töltve idejét. Szórakozása pedig abból állott, hogy a hol csak lehetett. jót tett, a közügyet lelkesen karolta föl. Ha valami népszerű vállalkozás eszméje pendített meg, neve jelentékeny összeggel ott szerepelt az első aláírók közt s váltóit a bécsi tőzssér is készpénzül fogadta el. Részes volt mindenféle kiházasító-, temetkezési-, önszegélyező-egyletnél, vasuti társulatoknál; tagja a beteg- s szegény-ápoló egyleteknek, árvaházaknak, általában alig volt jótékonyági intézet, mely az ő adományait fennhangon ne kürtölte volna. A gyászév lefolyta után lekerült róla a sötét ruha, ragyogó pompájában jelent meg a társaságokban, hódítva mindenütt s mindenkit. Nem is tartották kékvérnek, ki az általa rendezett estélyekre meghívó nem kapott.

Ilyen magamféle szegény ember még csak álmodni sem mert oly véghetlen megtiszteltetésről, mely most engem ért; még csak szememet sem bátorkodtam fölemelni e magasrangú nőhöz, kinek lábainál grófok, bárók s földesurak térdepeltek. Nem veheti azért senki sem rossz néven, ha a szives meghívás hiúságonnak hizelt. Tehát, mint említet, gondosan kicsiptem magamat s nehogy topánomat besározzam, bármilyen nehezemre esett is, bérkocsiba ültem, elhatározván, hogy e fölösleges költsékezést majd egy pár napi koplással pótolom helyre. A mint pazar fényrel butorozott termem keresztül az elfogadó terembe mentem, mindenütt jókedv, mosoly látszott a vendégek arcán, ajkain. Hitelné asszony a belső szobában fogadott, száz meg száz vendég karöltve, nevetkerve sétált föl alá a fényespadlaton, — mely olyan csuszós volt, hogy én kétszer csaknem orromra buktam. A táncteremben húzta a cigány, jártak az ifjak, a mellékteremben ütötték a kártyát, üritették a francia pezsgőt. Az olvasó-teremben a komolyabb urak az újságokat olvasták. Általában mindenki fesztellenül s otthoniasan érezte magát e körben. A derült hangulat mintegy önkénytelenül ragadt mindenkire, mit általában a háziasszony kedvességének tulajdonítottak.

Én is jól éreztem magamat. A háziasszony elbájtolt. Ki is fejeztem véleményemet egy ismerősöm előtt, ki velem együtt a termekben nézelődött.

— Igazságod van, itt igazán otthon érzi magát mindenki, — visszonzá — csak az az egy boszant, hogy Hitelné asszony kiállhatatlan ügyvezetője minduntalan mindenkinék a sarkában jár, úgy leselkedik mindenkire, mintha attól tartana, hogy valamit zsebre dugunk.

Igy szólva egy fekete frakkos, fekete keztyűs és nyakkendő egyénre mutatott, ki a terem egyik szegletéből szuró s villogó szemekkel te-

kintgetett szerzetesét. Mindenki megesküdött volna rá, hogy csakis ő reá figyel.

— Sajátságos, — jegyzém meg, — én előttem is föltűnt ez az uri egyén, azt hittem eddig, hogy engem, mint új vendéget szemelt ki, de most már megnyugtattál, mert úgy veszem észre, mindenkire görbe szemet vág.

— Nyelne el a mélységes pokol! — kiáltott az én barátom — szeretnem agyon fojtani, megyek is előle, nem hallok, mily gyönyörűen húzza Marci cigány, tánczolok egy pár fordulót Tökési Emilia kisasszonnyal s ha oda is kísért az a fekete ördög, itt hagyom a mulatságot . . . miért is nem mond föl az a bájos urnó e szenvedhetlen jószágigazgatónak; majd meglásd, miatta még sok haragosa lesz.

Tudtam, hogy az én barátom vagyoni tekintetben nem a legjobb lábán áll, azt hitte szegény, az idén majd csak kiuszik a bajból, de a rossz termés még alább rántotta. Nem csodáltam hát, ha egy kissé ideges s minden csekélység vérgig boszantja. Kíváncsian figyeltem, ha vajjon a fekete jószágigazgató nem megy-e utána. Nem mozdult biz' az egy tapodtat sem, vizsgá, fürkésző tekintetű merően szegedte rám, minthogy azonban én sem ideges, sem adós nem voltam, ha boszantott is egykissé ez a szemtelen fürkészés, nem sokat adtam rá; ott hagytam a faképnél s teremről teremre ácsorogtam.

Egy idő múlva, beleunván a folytonos ácsorgásba, visszamentem a társalgó terembe, hol épen a háziasszony mulattatta vendégeit. A mint a tánczterem kerestüllepdeltem, észrevettem, hogy az a fekete ördög fölött egy pamlagról s nyomon követett, mintha egyenesen engem kémlelné. Vérem fölforr, vissza akartam fordulni, hogy magyarázsa ki magyarázatát . . . azonban miért csinálják első megjelenésem alkalmával botrányt? Hadd jöjjön utánam, egyikünk majd beleun. A házi nő közelében teljesen megleledkeztem e toladokról, mert Hitelné asszony mindenkivel oly leereszkedőleg, oly nyájasan társalgott, mintha mindegyik bizalmas kelbárátja lett volna. Lilaszínű bársonyruháját brüsszeli csipkék díszítették, szebb, vakítóbb gyémántokat hajban, nyakon nem igen láttam még. Évei számát meghatározni nem lehetett, annyi azonban bizonyos, hogy arca bársonyán az ifjúság illetlen hamvát még észre lehetett venni, míg beszéde tapasztalt, sokat látott és olvasott nőre vallott. Igazi rejtély . . . vonzó és ígöző. Mindamellét volt valami vonásában, a mi egy percze, de csak egy percze a figyelmes szemlélőre kellemetlen behatást tet'. Csak egy percze, mert mintegy ösztönzerűleg megsejditette, ha valaki élesebben figyelte meg. Ekkor egyet mosolygott, egyet legyintett legyezőjével, megnyitá beszédet ajkait s a kellemetlen behatást a bájos ígélet váltotta föl. Bármerre járt, imádói seregétül környezték. Varázskörébe vonta a születési, szellemi, vagyoni tekintélyeket egyaránt, és dícsöjtette mindegyik.

A kit ennyi előkelő ur környez, nem is lehet attól zokon venni, ha a kisebbrangú egyénekekkel nem ereszkedik hosszabb társalgásba. Érzék be az ilyenek, ha szeméinek sugárainál sütkérezhetnek. Már maga ez is nagyszerű szabadalom. Sokat tanulhatunk, sokat hallhatunk közelében. Én is azon szerencsében részesültem, hogy egy társadalmi vezérszereplővel folytatott beszélgetésének tanuja lehettem.

Nagyhangú Elemér ur vezérezikkezett a társadalmi átalakulásról, a nemzet jövőjéről azzal hitte biztosítani, ha az ugynevezett „együttműködő rendszert” léptetik életbe nemcsak az ipar, de a gazdaságot terén is. „A nőknek kellene e mozgalom élére állni s higgye el nagysád — szölt a házi nőhöz, — ha önk kezdeményeznének, az általános szegényülésnek eleje vétetnék.

Hitelné asszonyág tagadóláig rázta bájos fejcsékjét. Ő — a mint emlité — keresztényi érzülettel van átitelve s azt tartja, mit az irás mond: „Zörgessetek és megnyitattik, adjatok és néktek is adatik.” Az az önszegélyezés elve szerinte nagyon is pogány-izü. A mi pedig a szegényeket illeti, ezeknek létezése nem bánthat bennünket, hiszen meg van írva: „Szegények mindig lesznek közöttetek”, s ha nem lennének, nem is lenne alkalmunk a legszebb erény valószínűsítésére.

— De hogyan is lehet Hitelné asszonyággal ily tárgyról beszélni — jegyzé meg szomszédom elég fennhangon — nem pártolhatja ő az együttműködő egyleteket, mert ezek lételege: *készpénz.*

Meghallotta-e vagy nem háziasszonyunk e kíméletlen észrevétel, nem tudom, de én, négy szem közt mondva, úgy sejtettem, mintha könyvedén elpirult volna. Szerettem volna rejtélyes arcáról kibetüzni a szívében dülő érzeményeket, de minden kísérletem hajótörést szenvedett, mert a mint tekintetem az ő tekintetével találkozott, nem bírtam okosan s öntudatosan gondolkodni. Elmém, hogy úgy szóljak, belefutott szemem tengerébe. Egy őzretlen pillanatban mégis észrevettem, hogy egy kissé hosszabbabban nézett hallgatag és sötét ügyvezetőjére. Ez a második perc csaknem sűrű felhővel borítá el a fényes termet . . . mintha mindnyájan megvakultunk volna. Nem is volt az egy második perc sem, de nekem egy századnak tetszett. Hideg verejték gyöngyözött homlokomon. Azt hittem, összeomlik fölöttünk a mennyezet. Pedig dehogyan! már a másik pillanatban az a rejtélyes tündér még szebb, még vakítóbb volt. Azt hittem, hogy az egész jelenet csak az én szemem káprázata lehetett.

Későre járt az idő, de a vendégek egyre gyülekeztek. A házi asszony mindenkit lekötölező, nyájas mosolylyal fogadott. Ugy kísértük mindenhová, mintha árnyéka lettünk volna. Az ebédelőben egy kis csésze kávé szűrőst, majd aztán a tánczterembe ment, biztatta a tánczosokat, de maga nem vett részt. Magam is kimerültem már a folytonos ácsorgásban; szerettem volna bucsut venni a kedélyes társaságtól, de nem volt lelki erőm, mert ha háziasszonyunk tekintete csak egy pillanatig is rajtam nyugodott, e gyönyörűt akár két éjjel is fennvirrasztottam volna. Férfiak és nők egyaránt bámultak pompás öltönyt. Igen, mert ez estélyen legalább is ötször váltott ruhát s mindig szebb, szebb öltözékben jelent meg. Hosszu uszálya hullámosan lebegett utána. Gyémántszerei szeméinket csaknem elvakították. E nagyszerű jelenet festő esetére lett volna érdemes. Hitelné asszonyág mellett még a királyné is eltörpült volna. Mikor egymáshoz sutogva dícsöjtötték szépségét, fölulmulatlan vendégszeretetét, azt a páratlan nyájasságot, egyszer csak fölpatant a kettősszárnyú ajtó s egy berruhás inas dörgő hangon kiáltja be:

— Meltóságos Tartozás ur, özeveg Hitelné asszony férje!

Általános meglepetés. Azt hittük mindnyájan, hogy e szép nő özeveg s ime kiderült, hogy nőül ment Tartozás urhoz. Mindnyájan az ajtó felé szegeztük tekintetünket, hogy az irigylet férjét megismerhessük; s ki irhatja le bámulatunkat, midőn az eddig ismeretlen nevű ügyvezető, titkár s ki tudja még mi nem, egyszerűen az a szurós tekintetű, sápadt, sovány, fekete ruhás, kiállhatatlan egyén lépett be. Mervev társalással közeledett a nő felé, kinek biborajkairól eltűnt az ígöző mosoly; szeméből kihalt az élénk fény. Férje sem mosolygott, arca rideg volt mint a halál. Száraz, sovány karját nyújtá nejeének, ki a mint férje karjába öltötte karját, mindnyájunk rémületére nemhogy elájult volna

. . . dehogyan, egyszer csak azon vetük észre . . . eltűnt, elpárolgott, hercegi öltönye rongyokban hevert a padlón, a ragyogó tűz gyémántok göröngyökké válna gurultak szerzetes.

(Vége köv.)

A BÉGUM ÖTSZÁZ MILLIÓJA.

VERNE GYULA REGÉNYE.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

A csomó boga.

Az aczél lépeső, utolsó fokával egy gömbölyű s minden külközeledéstől merőben elzárt terem padolatába fogózott. E terem, sem ajtaja, sem ablaka nem levén, teljes sötéttségbe lett volna borulva, ha egy a tölgypadlatba erősített nagy üveglencsén át, alulról, vakító fehér fény nem szűrődött volna be. Mintha a teli hold tányéra ragyogott volna föl a láthatár tala-jából.

Teljes csend uralkodott e siket és vak falak között. A két fiatal ember úgy érezte magát, mintha egy sírbolt előcsarnokában állt volna.

Marzell, mielőtt a világító ablakon lehajolt, habozva állt egy pillanatig. Cézénál volt! Nem kételkedett, hogy Stahlstadt titkának a küszöbe előtt áll. Habozása csak egy perczig tartott. Mind a ketten letérdeltek, hogy az üveg-tányér fölé hajolva, azon átpillantassanak az alattok levő üregbe, honnan a viláosság felhatolt.

Oly rémletes mint váratlan látomány tárukt föl előttök.

Ez üvegtányér, mely mindkét oldalán domború lencsét képezett, tetemes arányban megnagyította a rajta tul látható tárgyakat.

Itt volt a Schultze ur titkos dolgozó szobája. A hatalmas fény, mely abból kiözönlött, mintha világító toronyból jött volna, egy kettős villanylámpából eredt, mely légüres harangja alatt, egy hatalmas volta-oszlop által táplálva, folytonosan égett s világolt meg.

A szoba közepén, a vakító fényű légkörben, asztalánál ülve, tollal kezében, egy — a lencse sugártörése által irtózatosan megnagyított — emberi alak ült, teljes mozdulatlanágban, hasonló a libiai sphynxek egyikéhez. E rém-alak körül egy széttört löveg üveg-szilánkjai hevertek, csillámlva a körülözönlő fényben.

Semmi kétség: Schultze ur volt, könnyen fölismerhető állkapocs állatias erejéről, összehasított nagy és rut fogairól; — de egy óriási Schultze, hasonló az északi tenger jégrétegeiben épségben talált mammutokhoz, melyek évezredek előtt befagyva, romlatlanul találtakat . . . Kezében a toll, dárda nagyság, mozdulatlanul állt a papíron, mintha írta meg. Ha izmainak meredsége, szájának mozdulatlanága, kitágult szembogarái meredsége el nem árulná — előnek lehetett volna vélni. Halva volt. Összenyomott szénsavval telített lövegei egyikének szét-pattanása megfojtotta s megfagyaltta egy második perc alatt. Körüle minden meg volt fagyva: a víz az edényben, a vegetári szerek üvegeiben, a higany csövében . . .

Marzell bár a látványtól visszaborzadt, akaratlanul is meglepedést érzett a gondolatra, hogy oldalról nem találtakat e titkos rejtekbe betörni, a mikor bizonyosan az első perczen megfultak volna, a mint az oda beszorított szénsav utat talált volna hozzájuk.

Mikor történtetett e végtelen esemény? Marzellnek nem volt nehéz kitalálnia. Látva, hogy a padlón szétszórva heverő töredék-szilánkok egy üveg-löveg darabjai, bizonyos volt benne, hogy a Schultze ur mesterségesen fojtó lövegei egyike szerepelt itt, melyeknek külső burka öntött üveg, a mi a közönséges üvegnél tiszterte erősebb, de azzal a hátránnyal bír,

hogy valamely megmagyarázhatatlan hatása által parányrészeknek, sokszor minden tudható ok nélkül, szét pattan. Lehet, hogy a benső s túlságig fokozott feszítő erő vetette szét ez üveg-löveget, mely itt csöndesen feküdt a dolgozó szobában. S a cseppfolyó alakba összenyomott szénsav, a nyomástól szabadulva s rögtönösen legalakba menve át, egyszerre a légkör oly óriási hidegűlését idézte elő, mely a mulhatlan megfúlás mellett minden élő lénynek teljes megfagyását is kellett hogy eredményezze.

Mindez egy másodperc mérhetlen kis részének a műve lehetett. Schultze urat a halál abban a helyzetben lepte és dermesztette meg, a melyben épen találta: asztalánál ülve s írva.

De mit irhatott az aczél- király e végtelen pillanatban? Mindenesetre érdekes lett volna megtudni. Arra gondolni sem lehetett, hogy az üveglakot betörjék s az asztalon fekvő iratot onnan kiragadni igyekezzenek. A szoba legével érintkezni bizonyos rögtön halál lett volna. Ámde ha az iratot a holttestől elragadni nem lehetett, el lehetett azt a sokszorosban nagyított üveglencsén át olvasni — s ez az, a mi Marzellnek, ki a Schultze ur kéziratát jól ismerte, némi nehézség után sikerült is. Ime, a két-kéző sorokat olvastam:

„Rendelvény, B. K. R. Z. számára, a Frankváros ellen tervezett támadásnak két héttel siettetése iránt. E rendelkezés vételével az általam kiadott intézkedések azonnal foganatosítandók. Rendeletemben egy betűt sem szabad változtatni: az eredmények rögtönösnek és megsemmisítőleg hatónak kell lenni. Akarom, hogy Frankváros holt város legyen s egyetlen lakója se élje tul. Uj Pompejii akarok; az egész világ rettenetére. Ha parancsaim jól végrehajthatnak, az eredmény ezuttal föltétlenül biztosítva van.

Kivánom, hogy Sarrasin tudor és Bruckmann Marzell holttestei előmbé hozassanak. Látni és birni akarom azokat. Schultze . . .”

Az aláírás nem volt befejezve, az utolsó betű s a szakott kacskaringó tollban maradt.

Marzell és Oktáv egy ideig mozdulatlan maradtak e megdöbbenő látvány előtt; a gonosz szellemet gonosz terve végrehajtásának percében sújtotta le végzet.

Végre is meg kelle válniok e gyászos látománytól. A két jó barát megindulva hagyta el a dolgozó szoba fölötti üreg. — Ott, amaz elzárt sírban, a kriptá csöndje s sötétsége is fog uralkodni, ha majd a villanytelep ereje kimerül s a lámpa kialszik és az aczél- király maga marad, mint a fáraók mumiái, melyeket harmincz század sem tudott porrá változtatni . . .

Egy óra múlva, midőn az elbámult Sigimert feloldották köteleikből, Marzell és Oktáv odahagyták Stahlstadtot és visszaindultak Frankvárosba, a hova még aznap este meg is érkeztek. Sarrasin tudor feszült várakozással s szerencsés visszaérkezők felett látható örömmel sietett előbök.

Első szava a kérdés legegyszerűbb alakja volt:

— Nos?

— Tudor ur, — mondá Marzell, — a hirt melyet Stahlstadtból hozunk, meg fogja önt nyugtatni. Schultze ur halva van.

— Halva? — kiálta Sarrasin ur. S egy percze, hallgatva, magában mélyedten állt. Végre megszöalt:

— Elhiszed-e fiam, hogy e hir, melyen örövendem kellene, mert attól ment meg, a mit legjobban gyűlölök, a háborútól, a legigazságatlanabb, a legindokolatlanabb háborútól, — elhiszed-e, hogy e hir megdöbben s összeszeritja szívemet? Miért kelle e vasakaratus kitünő tehetségű embernek ellensgünké lennie? S miért nem szentelte ritka lelki erejét és ész-

tehetségeit a jó ügy, az emberiség szolgálatának? Mennyi haszonra való erő pazaroltatott el, s mennyi jó történhetett volna, ha erejét a miénkkel egyesíti! E gondolatok szorították el szívemet a hirre, hogy Schultze ur halva. De most mond el, mi történt!

Marcell, a kítől Sarrasin ur már hallotta volt a Schultze ur borzasztó találmányának, a cseppfolyóvá összenyomott szénával megtöltött üveg-lövegeknek a tervét, könnyen megértette, a mi történt.

— S most, — fejezte be Marcell, — mintán e lövegek titkát senki sem tudja, mivel ő azt senkivel sem közölte, találmányának részleteit vele együtt megszünt létezni. Őnzése, mely terveit, hatalmát, eszközeit kizárólag saját kezeiben összpontosította — egyszersmind elvette azok élet, míhelyt ő nem élhet velök.

— Ugy van, — mondá a tudor, — Schultze ur egy téves nézetből indult ki. Avagy nem az-e a legjobb kormányzat, melyben a főnököt, ha kidől, egyszerre teljesen lehet pótolni s a mit félbehagyott, folytatni?

— Valóban, — folytató Marcell, — Schultze urral minden élet megszűnt Stahlstadton. Mint az Alvó szép erdejében, fű, fa, madár, állat s ember, minden alszik: ott sem lehell semmi. Gyár, üzlet, élet, minden szünetel. A lélek egyedül a Schultze ur agyában s akarataiban volt: a többi csak eszköz; s az eszköz nem működhetik a lélek és akarattól nélkül. De azért az ő óriási kezdeményének elveszni, az ő rengeteg beruházásának megsemmisülni nem szabad. Gondolja meg uram, hogy holta után egyedül ön lehet az ő örököse. Őnek át kell vennie s nem szabad elveszni hagynia az ő művét. A nagy hajótörésből meg kell menteni azt, a mi az emberiségnek még hasznos szolgáltatásokat tehet!

— Igazad van Marcell. A törvényes lépéseket megteszszük, jogomat igazolni fogom, a szükséges tökékek rendelkezünk; Stahlstadtt gyárait, működését te ismered s vezetésed alatt ismét ép oly hatalmas teleppé fog az válni, mint előbb volt! Csak hogy a háboru retteneteli helyett a béke műveit fogjuk ott kovácsolni s rajta leszünk, hogy többet használjunk, mint a mennyit Schultze ur ártani tudott. — Ah, Marcell, mily szép álmok! S mikor érzem, hogy veled és általad megvalósíthatnám mind azt, — kérdelem, miért... ugy van, miért nem vagy te az én fiam? Miért nem vagy te Oktávom testvére? Hármunknak mi lenne lehetetlen?... (Vége követk.)

Egyveleg.

Uj vallásfelekezet alakult Amerikában Texasban „Az ur megérkezésének sátorá” bombastikus cím alatt. A felekezet alapítója Groves nevű volt presbyteri lelkész, ki azt hirdeti magáról, hogy a „mennyei jelenések könyvét”-t inspiráció folytán kiválóan képes magyarázni. A felekezet egyik fődogmája a világ végének közeledése. Hirdetik, hogy 1880-ban Grant tábornokot ismét meg fogják elnöknek választani, ez diktátorrá teszi magát, betör Európába s meghódítván azt, isteni tiszteletet fog saját személye iránt követelni. E mérészégre bekövetkezik az isten büntetése, a világnak vége lesz s az új egyház tagjai diadalmasan fognak az égbe bevonulni.

A ceyloni gyöngyhalászat az idén szokatlan gazdag volt. Előzőt évenként mintegy 3 millió kagylót halásztak ki, a jelen évben, habár sok vihar akadályozza a halászatot, több mint 7 milliót, melyek összesen 60,000 rupia bevételt adtak.

Az északi sarkon a mult szokatlanul meleg tél miatt a jég hamar elolvadt, s a „Jeanetta” kutató

hajó, mint New-Yorkba érkezett hírek mondják, már Onalaskba érkezett s pedig minden baj nélkül.

Phylloxera. A francia kormány tudvalevőleg 300,000 frank díjat tűzött ki annak, ki föltalálja, hogyan lehet a phylloxera vastatrix nevű szőlőpusztító rovarot kiirtani. Mindez ideig senki sem akadt, ki a díjra érdemes lenne. Megkísérlették szénkénnel locsolni a vesszőket, sőt viz alá árasztani is, de mindaddig kevés eredménnyel. A phylloxera pusztít tovább s hivatalos kimutatás szerint 1877-ben 285,000 hektár szőlőt pusztított el, s tavaly is 85,000-et. Ez maga körülbelül 3 milliárd frankot képvisel, s ha ez így halad tovább, 15 év alatt Franciaországban minden szőlő ültetvény odalesz. A francia gazdák jelenleg amerikai venyigéket kezdenek ültetni, mert úgy tapasztalták, hogy ezek jobban ellenállnak a pusztításnak.

Telephon-hálózat Londonban. Londonban északamerikai mintára társulat alakult, hogy Londont s esetleg egész Angliát telephon-hálózattal állítsa. London középpontján egy központi hivatal vezette. Ez iroda az egész ország minden kereskedőházával s jelentékenyebb épületével összeköttetésben lesz. A huzalokat és telefonokat a társulat

SCHULTZE UR TITKOS DOLGOZÓSZOBAJA.

A BÉGUM ÖTSZÁZ MILLIÓJA.

költéségen állítják föl. A telephon használatáért per-czenként, meghatározott tarifa szerint kell díjat fizetni, melyet évenként meg kell fizetni. Sokat beszélő személyek és nagykereskedőházák részére bérlet lesz, melyért a huzalok folyton rendelkezésükre fognak állani.

Az észak-amerikai Egyesült-Államokban Everts számítási szerint a munkabér az élelmi szerek árával egybevetve kétszer oly nagy, mint Belgiumban, Dán-, Francia- és Angolországban, háromszor oly nagy, mint Német-, Olasz- és Spanyolországban, s négyszer oly nagy, mint Hollandiában.

Amerikának ismét van egy zenei nevezetessége, Patchwork Teréz k. a., ki három pár karral és kézzel s két pár lábával megáldva, s mivel e mellett elég finom zeneérzékkel bír, egymaga képes egész quartettet eljátszani, egyik kezepárjával játszsa a primót, másoddikkal a tenort hegedűt, a harmadik a zongorán játszik, míg négy lába violoncelloz. Ha ugyan az egész nem amerikai humbug.

Borbélytányérokból, mint már említettük is, nagy gyűjteményt állított össze az orosz kancellár legidősebb fia Goresakoff Mihály Mihalovics herceg. Gyűjteménye jelenleg már 600 darabból áll a világ

minden részéből összeszedve s e mellett igen gazdag antik s modern porcellángyűjteménye is van.

A börtönök Amerikában. A humanizmus, ugy látszik, nem valami erős lábón állhat Amerikában. Az ottani börtönök némelyikében iszonyu kínzásoknak vannak kitéve a rabok, úgy hogy az ember ezt látva, az inkuizició korába képzeli magát vissza. Egy p. o. New-York állam Sing-Sing nevű börtönében közelebb állnak a fegyenczek, mert az evező büntetést akarták alkalmazásba venni. Ez az evező büntetés pedig verésből áll, egy evező-alakulat hajlitott lapáttal, mely át meg át van furva apró lyukakkal. Ha csak egy-két ütést mérnek is vele a fegyencz testére, a bőr belehatol e likacsokba s egészen le lesz rántva, úgy hogy a test néhány pillanat alatt csupa seb. Biz ez nem valami nagy haladás a civilizáció századában.

Az öreg emberek. A legutóbbi számítások szerint Franciaországban 100 ember közül 11. s éli túli a 60-ik évet; Belgiumban minden 10-ik; Svájc 9, Dániában 9., Hollandiában 9., Olaszországban 8., Németországban 8., Ausztriában 8., Portugáliában 7., Magyarországon 6., Görögországban 5., Spanyolországban 5. s. Ez időkorban 65 egyének közt a nők száma Franciaországban jelentékenyen nagyobb.

Igy az 1872-ki népszámlálásnál 2,018,356 hatvan éves férfi s 2,159,037 ily kora nő volt. Ugyanakkor volt 6011 kilencven éves férfi s 9421 ily kora nő. A 80 évet 10,000 lakos közül Görögországban átlag 9 éli tul, Angliában és Dániában 7, Belgiumban s Portugáliában 5, Franciaországban és Ausztria-Magyarországban 4, Németországban 3, Spanyolországban 2.

A világ legnagyobb méhtenyészdéje. A világnak talán legnagyobb méhtenyészdéje Kanadában van Beeton faluban. Négy, egymástól elválasztott osztályból áll, melyek mindegyike egy hold területű; Jonesnek, a tulajdonosnak 620 méhkasza van benne, egyenkint átlag 30 ezer méhkel. Jones ez évi július hónap május 50 ezer font mézet nyert, s reméli, hogy 19 millió kis munkása az év végén e számot 70 ezerrel fogja emelni. Az ez évben nyerendőt tisztá jövedelmet Jones 7—10 ezer dollára becsüli, nem számítva a királynők s a rajok eladásából befolyó összeget.

Az iskolaépületek művészi díszítését elhatározta Páris városa s e célra évenként 300,000 frankot fog fordítani. Először az új iskolaépületek dísztermét veszik szemügyre.

London még most is óriási mérvben gyarapodik. A mult évben 55 angol mértföld hosszúságig menő új utcák nyitattak meg, 17,127 új ház épült, 6552 ház építése folyamatban van.

Cobden Rikárd és Magyarország. Párisban e napokban Salis-Schwabe asszony „Richard Cobden” czimmel könyvet adott ki, mely leveleket tartalmaz a nagy angol államférfiutól, továbbá különféle jegyzeteket utazásairól, egyes mondásait stb. Számos adatot tartalmaz e könyv arról is, mily ószinte rokonszenvet érzett Cobden Magyarország iránt. Háza — mint egyik levelében maga írja, — mindig nyitva volt a magyar menekültek előtt s számunkra ő gyűjtött legtöbb segélypénzt. Kossuth Lajosról nagy melegséggel nyilatkozik, mint óriási tehetségu férfiről. Midőn a porta őrizet alá helyezte a magyar menekülteket, Cobden kijelentette, hogy a londoni török nagykövetnek még nevjegyet sem küldi át, míg a portát a magyarokat szabadon nem bocsátja. „En beváltottam szavamot — mondá később — és át nem léptem a követ küszöbén. Ha mindenki így cselekednék, sem a török kormány, sem más hatalom nem daczolhatna sokáig a közmegegyessel”.

Magyar nevű utca New-Yorkban. Egy hazánkfi írja, hogy New-York egyik előkelő utcájának *Vesey-Street* levén a neve, eszébe jutott, hogy *Vesey* nevű család van Magyarországon s kutatta az utca elnevezésének eredetét. Arra az eredményre jutott, hogy az utca neve már a mult században is, még Washington szabadságharcza előtt *Vesey-Street* volt, *Vesey* William emlékére, a kiról annyit tudott meg, hogy 1663-ban az angol király küldte New-York kolóniá (most állam) kormányzójául; és hogy *Vesey* William kormányzó, az akkori szolák ellenére, a nép és szabadságnak barátja és a polgárság pártolója volt, miért 1689-ben történt halála után a városnak akkori legszebb utcája róla nevezetett el.

CAVAGNARI MEGPECSÉTELI A MÁJUS 26-ÁN GENDEMEKBEK ALÍRT BÉKEOKMÁNYT.

A kabuli lázadás.

A táviró már napokkal ezelőtt meghozta a vérlázító hirt, hogy Kabulban az angol követéséget lemészárolták. Az angoloknak és egyáltalán az európai közvéleménynek nagyon korai volt a feletti hite, hogy az afghánokkal most már szent lesz a béke. Ki is hitte volna, hogy ezen sajátosság jelenetek után, melyeket két képünk föl-tüntet, még olyan jelenet következék, mely szeptember 3-án és a következő napokon vérről és tüzzel pecsételje meg az afghánok esküszegését és vadságát.

Egyik képünk békés egyetértésben tünteti fel Jakub khánt, az afghánok emírvét főbb embereinek környezetében Cavagnari őrnaggyal, a mint az angol-indiai kormány e meghatalmazottja előtt május 26-án aláírja a Gendemekben kötött békeszerződést. A másik képen Cavagnari az aláírt békeokmányt lepecsételi és besomagolja, hogy az indiai kormányhoz juttassa.

A béke létrejött a két küzdő fél között, a békeokmány, mint az afghánok lecsendesültének és kibékülésének kezessége, irattárba helyeztetett és az angol-indiai haderő már „rebus bene gestis” habérain készült pihenni: midőn Kabulból a lemészároltak véráldozata és a fölgyújtott követéségi palotának lángjai fölriasztották a pihenni térőket nyugalmukból és fölébreszték a művelt világ érzületét a vad afghánok és izgatói ellen.

A keleti államok egyáltalán abban a bajban szenvednek, mely Törökországot is majdnem tarthatatlanná teszi: fizetésre képtelenek. A katonaság Afghanistanban is hónapokon át hiában várta szoldjának kifizetését; ez az állapot már türelmetlenül tette az ezredeket, mihez az a körülmény is hozzá járult, hogy Ramazan hónapban a mohamedánok nappali börtjébe éjjeli lakmározás és tivornya szegődik és a szokottnál bővebb költséget von maga után, s a nélkülözést az arra szorított katonák ez alkalommal még kevésbé viselheték el. Ez és a muszka izgatás, mintha ez állapotoknak az angolok volna-nának okai, lázadásra bírta az afghán ezredeket.

A lázadás azzal kezdődött, hogy a katonák fenyegetve követelték szoldjuknak kifizetését, tisztjeiket agyonkövették, megrohanták Bal-Hisszárt (Magas várat), s ostrom alá vették. Az angol követés, mely a békét az afghán kormányval megkötötte, a 70 főből álló őrséggel a várban volt szállásolva s a támadás különösen ellenük volt intézve. Jakub khán, midőn a zendülésről értesült, azonnal intézkedett annak elfojtásáról. Daud sahót, a katonai főparancsnokot küldötte a színhelyre, hogy a lázadást lecsillapítsa; de megjelenése még növelte az izgatást. A katonaság, mely a városi csapóeséllel szaporodott, letépette lováról a főparancsnokot és kövekkel dobálta. Az emir később Kehia khánt, majd fiát küldötte a lázongókhoz mol-lálhkkal és Koránnal: semmi sem volt képes a zendülést csillapítani.

Az emir azonnal értesítette az angol-indiai kormányt a zendülésről, mely oly nagy mérvet öltött, hogy magának az emirnek élete is veszélyben forgott s Daud sah pár nap mulva meghalt seibeiben s még több más előkelő afghán osztozott szomorú sorsában.

Az angol követéség vítüzel védte magát a várban, míg lehetett; a zendülők közül többen estek el az angolok fegyverei alatt. Az emir fiát a zendülők, kiket csitítani igyekezett, agyon-

köveztek. A követéség palotáját, mely egészen fából épült, sikerült a lázadóknak felgyújtani, s az angolok legnagyobb része a tűzben veszett el. A kik a lángok közül menekültek, azok az utcákon elkéservedten védtek magukat; de mindnyájan ott lettek haláluk.

Vérlázító az afghánok dühe, melylyel a szegény áldozatokat kivégezték. Hire járt, hogy maga az emir is szintén áldozatul esett a katonaság és lakosság dühenek.

Cavagnari őrnagy, ki mint az angol-indiai kormány meghatározott követe és minisztere, életét veszté Kabulban, ritka érlyes és derék katona volt. Életrajzát már közölte lapunk. Cavagnari Browne tábornokot kísérte Afghanistanba és a háboru befejeztével az angol-indiai kormány meghatalmazottjaként működött s mint ilyen kötött békét Gendemekben. Az ő halála nagy veszteség az angolokra. Vele esett áldozatul titkára Jenkyns Vilmos, Hamilton Pollock hadnagy 26 lovasból s 50 gyalogból álló őrség parancsnoka, embereivel együtt.

Az indiai alkirály, a borzasztó mészárlás után, azonnal parancsot adott az angol-indiai hadseregnek, hogy Afghanistanba nyomuljon. Három irányban fog a hadsereg betörni; a Khajber-szoroson kelet felől, a Khurem-völgyön és Sutturgerdan (Tevforduló) szoroson dél felől és Kandahar fel nyugatról. A most küldött erővel 25,000 ember van utban Afghanistanban bel-sejébe, hogy a hitszegő afghánokat megbüntse se. Akár van az emir életben, akár nincs: annyi bizonyos, hogy az angolok nem vele fogják a békét megkötni másodsor; mert másnak nem tekint-hetik, mint vagy hitszegőnek vagy erőtelennek a szerződéseknél érvényt szerezni.

A Forum Romanum.

„Hellas és Róma” czim alatt nagybecsű diszmű jelent meg Németországban, Falketől Spemann kiadásában. Az albumszerű munka Németország első művészeitől részint önálló lapokra, részint a szöveg közé rajzolt képekkal van díszítve, oly metszésben, mely mintaserű-nek mondható, a minthogy Stuttgart e tekintetben jóformán első helyre is tehető Németország városai között.

E diszmű egyik legszebb képét mutatjuk be ezuttal olvasóinknak, a „Forum Romanumot”, a milyen az Bauernfeindnak régi kútfők adatai s a mai omladékok összevetéséből alkotott rekonstrukciója szerint a császárok idejében volt.

A rómaiak minden városi köztért forumnak nevezték, szolgált legyen az bár tanácskozási, törvényhozási, igaz-ágszolgáltatási sokadalmak, akár vásárok tartására. Természetes tehát, hogy minden nagyobb városnak volt foruma, s Rómának több nyilvános tere is; ezek között azonban a Forum Romanum volt a legnevezetesebb, mely a „Forum” név alatt a közelebbi jelző nélkül is értetett.

E forum volt a városi és politikai érintkezés központja s ott feküdt a Capitolium és Palatin vagy még szorosabban a Velia hegy között, mely utóbbról a „via-sacra” vezetett a Capitolium felé. Róma alapítása idején posványos, mocsáros hely, melyet Tarquinius Priscus király szárítottat föl, s kezdett beépíteni.

A forum a királyok alatt hosszukás négyszög volt 630 láb hosszúságban s 190 láb szélességben. Eleinte árupiac volt, később

azonban kizárólag állami czelokra használ-tott, csupán a „sub veteribus” nevű árucarnokok hagyatván meg eredeti rendeltetésüknek. A forum a köztársaság idejében két részre oszlott: a nyugatira, s ez volt a tulajdonképi forum, és a keletre, mely szorosabb néven „comitium”-nak neveztetett s a népgyűlések czéljaira szolgált. A kettő közti határon állt a szószek, „Rostra vetera,” egy négyzetű építmény karzattal, földiszítve az antiatoktól elfoglalt hajók orraival, honnan nevé is vette (rostrum=hajó-orr.) A szónok ugy áll, hogy arcezel a Comitium felé volt fordulva.

A tulajdonképi forum közepén állt a *Putal* vagy *Lacus Curtius*, az a hely, hol a monda szerint a föld megnyilott s gyilkos gőzöket eresztve ki gyomrából, be sem zárodott addig, míg egy nemes római ifju, Curtius, bele nem vetette magát. Ennek közelében volt egy fügefá, egy olajfa és egy szőlőtöke, a földmivelés jelvénye. Marsyas itt levő szobra a városi osztóigazságot jelképezé. A karthágóiak első legyőzője, Cajus Duilius emlékoszlópa, a *columna rostrata* is itt állt, az általa elfoglalt karthágói hajók orraiból, ugy szinte Camillus s mások lovagszobrai és emlékoszlópai. Az oldalt álló erkélyek a bírás székiül szolgálta, míg a városi praetor *tribunája* a Comitium keleti végében állt.

A forum északi oldalán, a Capitoliumtól tekintve balra, a *via sacra* volt határa s itt volt a forum izezetes nagy három kapuja: a *janus summus*, a *janus imus* és közepén a *janus medius*, mely a legnevezetesebb volt a pénzváltók itt folytatott üzleteiről, melyek e helyet, hogy mái kifejezéssel éljünk, az ókori Róma „tőzsdéjévé” tették.

A *via sacra* mentén nyilvános épületek állottak, a közép tájon a *Curia Hostilia*, a szenátus híres ülésező helye, melyhez a comitium felől magas és széles lépcsősor vezetett. Ettől keletre állt a *Senaculum* a szenátorok gyülekező helye az ülések előtt, a *Vulcanalis*, a Camillus által épített *Concordia-templom*, a *basilica optima* és a *Graecostasis* a görög s általában idegen követekek nyílt csarnoka, hol összegyűlvén, a szenátus elé bocsátatták a várokat.

Ez épületekkel szemben, a déli oldalon állt a *Regia*, a Pontifex Maximus palotája, ettől nyugaton a *Vesta-templom*, melynek középső kerek kápolnájában az örök-tűzet tartó oltár állott. Ennek közelében volt a *Lacus Sutoriae*-nak nevezett s körülfalazott forrás s e mellett a *Castor* később a *Dioscurók temploma*, melyben néha a szenátus is ülésezett. Ez épületek előtt álltak a régi árucarnokok.

A város növekedésével a forum mindinkább szűknek bizonyult; de a rómaiak vallásos borzalommal viseltettek az egyszer már fölszentelt helyek lerontása vagy tágítása iránt s így *bazilikák* építésével segítettek magokon, vagyis nyílt oszlopcsarnokokkal, melyek eleinte árúhelyekül, majd leginkább törvénylátási helyekül szolgáltak. A legrégibb a *Basilica Porcia* a Hostilius kuriajától nyugatra állt, e mellett volt a *Basilica Aemilia*, mely előtt a régi *Janus-templom* emelkedett.

A forum kivált Julius Caesar idejében ment nagy változáson keresztül. Kr. e. 52 évvel Clodius temetése alkalmával a Curia Hostilia leégett, ennek helyére építtette Caesar a *Felicitas templomát*. A *Vesta* és *Castor* (vagy a *Dioscurók*) szintén általa befejezett temploma közé emeltette pedig a *Curia Julia*át. A régi szószeket is eltávolította, s áthelyeztetette a forum déli részének közepére a „sub veteribus” tájára *Sulla*, *Pompejus* és *saját szobra* mellé. A városi praetor tribunája helyére Caesar halála után a *Divus Julius temploma* került, gyönyörű lépcsősarnokkal. A szintén leégett Graecostasis helyén a *Basilica Julia* épült s az árucarnokok is lerontattak, nehogy akadályoz-zák a pompás épületek láthatását.

A Forum Romanum a császárok idejében is több változást szenvedett. A már említett Graecostasis, később *Basilica Julia* mellett a *Capitolium* felé emelkedett a *Vespasianus temploma*, mely romjaiban még ma is fonnál, a *Titus temploma* s ez előtt, a Capitolium tövében, a *Rostra Flavia*, mellette Augustus császár *militarium aureum*, egy hatalmas mértföldmutató-kő aranyozott bronzlemezekkel. Ez volt az akkor ismert „világ közepé,” mert e köztől számították a mértföldtávolságokat a nagy római világ-bírodalomban. Kissé távolabb állt *Septimius Severus diadalíve* négy hatalmas pillérrel, melyek alapkövei ma is láthatók, aztán a Mons Capitolinus keleti olda-

